

TARBIYA JARAYONI TUSHUNCHASI VA TUZILISHI

Egamberdiyeva Zarina Elmurod qizi

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim yonalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiya nazariyasining pedagogika fanidagi o'rni, uning mazmuni, metodlari va tashkil etilishiga doir asosiy masalalar yoritiladi. Tarbiya jarayonining ijtimoiy mohiyati, shaxs kamolotidagi ahamiyati hamda yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashdagi o'rni ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, tarbiya nazariyasining falsafa, psixologiya, etika kabi fanlar bilan uzviy aloqadorligi ochib beriladi. Maqolada tarbiya jarayonining ichki va tashqi omillari, shaxs ongiga, hissiyotiga va irodasiga ta'sir etish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Milliy pedagogik meros, xususan, sharq mutafakkirlari qarashlari hamda zamonaviy ta'lim hujjatlari asosida tarbiya masalalarining dolzarbligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya nazariyasi, pedagogika, tarbiya jarayoni, shaxs kamoloti, ijtimoiy tarbiya, pedagogik faoliyat, ta'lim tizimi, axloqiy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar.

Hozirgi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti bevosita inson omili, ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-axloqiy yetukligi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, tarbiya masalasi pedagogika fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tarbiya orqali shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlarga kirishish qobiliyati, axloqiy fazilatlari hamda hayotiy pozitsiyasi shakllanadi.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi sifatida tarbiya jarayonining qonuniyatlari, mazmuni, shakllari va metodlarini o'rganadi. U nafaqat nazariy bilimlar tizimini, balki amaliy faoliyat uchun zarur bo'lgan metodik asoslarni ham ishlab chiqadi. Zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Bu esa tarbiya

nazariyasini chuqur o'rganish va uni amaliyotga samarali joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, tarbiya jarayoni shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uni jamiyat hayotiga tayyorlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu borada Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning qarashlari alohida o'rin tutadi. Ularning tarbiya haqidagi fikrlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Mazkur maqolaning maqsadi — tarbiya nazariyasining pedagogika tizimidagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslash, tarbiya jarayonining mohiyati hamda uning shaxs kamolotiga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan jarayonning mazmuni, metodlari va shakllarini o'rganadi. Tarbiya jarayoni insonni jamiyatga moslashtirish, unda ijtimoiy muhim sifatlarni shakllantirish va mustaqil hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli tarbiya har bir jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Avvalo, tarbiya jarayoni maqsadga yo'naltirilgan va tizimli faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Unda o'qituvchi yetakchi rol o'ynab, o'quvchilarning faoliyatini tashkil etadi va yo'naltiradi. Biroq tarbiya faqat tashqi ta'sir bilangina cheklanmaydi. O'quvchi ham faol subyekt sifatida bu jarayonda ishtirok etadi, ya'ni u berilayotgan ta'sirlarni qabul qiladi, tahlil qiladi va o'z ichki ehtiyojlari asosida munosabat bildiradi. Demak, tarbiya jarayoni ikki tomonlama — o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida amalga oshiriladi.

Tarbiya jarayonida shaxsning ongi, his-tuyg'ulari va irodasi birgalikda rivojlanadi. Faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchilarda to'g'ri xulq-atvor, axloqiy qarashlar va ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirish muhimdir. Shu jihatdan tarbiya jarayoni nafaqat aqliy, balki ma'naviy-axloqiy tarbiyani ham o'z ichiga oladi. Bu esa barkamol shaxsni shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

Tarbiya samaradorligi ko'p jihatdan uning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish zarur. Shuningdek, tarbiya jarayonida ichki va tashqi omillar muhim rol o'ynaydi. Tashqi omillarga oila, maktab, ijtimoiy muhit kirsam, ichki omillar sifatida esa shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari va motivatsiyasi namoyon bo'ladi. Ushbu omillar o'zaro uyg'unlashgandagina samarali natijaga erishish mumkin.

Tarbiya jarayonida qarama-qarshiliklar ham yuzaga keladi. Masalan, o'quvchining mavjud bilim va ko'nikmalari bilan unga qo'yilayotgan talablar o'rtasidagi tafovut rivojlanishga turtki bo'lishi mumkin. Agar bu qarama-qarshiliklar to'g'ri boshqarilsa, ular shaxs kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aks holda esa tarbiya jarayonida qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Shu o'rinda milliy pedagogik merosning ahamiyati ham alohida ta'kidlanadi. Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar tarbiyani inson hayotidagi eng muhim masala sifatida baholaganlar. Avloniyning fikricha, tarbiya orqali jamiyatning kelajagi belgilanadi. Bu qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan va zamonaviy tarbiya tizimini rivojlantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya nazariyasi pedagogika fanining ajralmas qismi sifatida shaxsni har tomonlama rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Tarbiya jarayoni insonni ijtimoiy hayotga tayyorlash, unda zarur axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois u nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan jarayon hisoblanadi.

Maqolada tahlil qilinganidek, tarbiya jarayoni murakkab va ko'p omilli bo'lib, unda o'qituvchi va o'quvchi faoliyati o'zaro uyg'unlikda amalga oshiriladi. Tarbiya samaradorligi esa uning to'g'ri tashkil etilishi, shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda ichki va tashqi omillarning uyg'unligiga bog'liqdir.

Demak, bugungi kunda tarbiya jarayonini takomillashtirish, uni zamon talablariga mos holda tashkil etish hamda barkamol avlodni voyaga yetkazish har bir pedagog oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.R.Mavlonova, N.Raxmonqulova. Boshlang'ich ta'lim inno-vatsiyasi. T., 2007-y.
- 2.Xoliqov A. Pedagogik mahorat. Darslik. -T.: Iqtisod-moliya, 2011.
3. www.pedagog.uz.
4. www.ziyonet.uz.